

УДК 81`23

DOI: 10.32342/2523-4463-2021-1-21-25

Т.Є. ХРАБАН,

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов*

Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут (м. Київ)

ВІЙСЬКОВИЙ ЧОРНИЙ ГУМОР ЯК ФОРМА АДАПТАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ І РЕАГУВАННЯ ІНДИВІДА НА СТРАХ СМЕРТІ (ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ)

Мета статті – розглянути військовий чорний гумор як форму адаптаційних процесів і реагування індивіда на страх смерті в системі механізмів психологічного захисту і копінг-ресурсів. Використано психолінгвістичні методи дослідження, а саме дискурс-аналіз, метод контекстуального та інтуїтивно-логічного інтерпретаційного аналізу.

Однією з тематичних домінант військового чорного гумору є загроза життю і страх перед нею. Сам по собі страх смерті належить до числа умов людського існування. У рамки психологічної норми вміщується такий обсяг страху, який не руйнує, не паралізує діяльність. При перевищенні норми, щоб захистити свою психіку від руйнівної дії травматичної ситуації, військовослужбовці прагнуть відновити функціональний стан організму і знизити емоційне напруження. Розглядаючи цей ракурс як прагматичний аспект гумору, можна стверджувати, що створення ігрової реальності смерті в чорному гуморі залежить, перш за все, від механізмів психологічного захисту і копінг-стратегій як найважливіших форм адаптаційних процесів і реагування індивіда на стресову ситуацію страху смерті, які є найбільш відповідними для психіки того чи іншого суб'єкта. Аналіз патернів чорного гумору, які акцентують тему смерті і всього того, що з нею пов'язано, дозволив окреслити таку систему механізмів психологічного захисту і копінг-стратегій, які притаманні українським військовослужбовцям: витіснення, заперечення, десенсибілізація, позитивна переоцінка, десакаралізація, регресія, заміщення.

Будучи природною людською емоцією, страх смерті під час бойових дій активізує механізми психологічного захисту і копінг-ресурси, що знаходять своє відображення в чорному гуморі військових. Дослідивши відображення перебігу цих психологічних процесів у чорному гуморі, дійшли висновку, що чорний гумор військових є результатом фруструючих життєвих переживань і спрямований на зняття у людей чутливості до страху смерті і оптимізацію їх психофізіологічного стану. Це досягається шляхом зміни модально-оцінної спрямованості й емоційного відсторонення.

Ключові слова: військовий чорний гумор, психолінгвістика, прагматичний аспект, механізми психологічного захисту, копінг.

Цель статьи – рассмотреть военный черный юмор как форму адаптационных процессов и реагирования индивида на страх смерти в системе механизмов психологической защиты и копинг-ресурсов. Используются психолингвистические методы исследования, а именно дискурс-анализ, метод контекстуального и интуитивно-логического интерпретационного анализа.

Одной из тематических доминант военного черного юмора является угроза жизни и страх перед ней. Сам по себе страх смерти относится к числу условий человеческого существования. В рамках психологической нормы помещается такой объем страха, который не разрушает, не парализует деятельность. При превышении нормы, чтобы защитить свою психику от разрушительного действия травматической ситуации, военнослужащие стремятся восстановить функциональное состояние организма и снизить напряжение. Рассматривая данный ракурс как прагматический аспект юмора, можно утверждать, что создание игровой реальности смерти в черном юморе зависит, прежде всего, от механизмов психологической защиты и копинг-стратегий как важнейших форм адаптации.

онных процессов и реагирования индивида на стрессовую ситуацию страха смерти, которые являются наиболее подходящими для психики того или иного субъекта. Анализ паттернов черного юмора, которые акцентируют тему смерти и всего того, что с ней связано, позволил определить такую систему механизмов психологической защиты и копинг-стратегий, которые присущи украинским военнослужащим: вытеснение, отрицание, десенсибилизация, положительная переоценка, десакрализация, регрессия, замещение.

Будучи естественной человеческой эмоцией, страх смерти во время боевых действий активизирует механизмы психологической защиты и копинг-ресурсы, что находит свое отражение в черном юморе военных. Исследовав отображение протекания этих психологических процессов в черном юморе, пришли к выводу, что черный юмор военных является результатом фрустрирующих жизненных переживаний и направлен на снятие у людей чувствительности к страху смерти и оптимизацию их психофизиологического состояния. Это достигается путем изменения модально-оценочной направленности и эмоционального отстранения.

Ключевые слова: военный черный юмор, психолінгвістика, прагматический аспект, механизмы психологической защиты, копинг.

Гумор у середовищі військових має велику популярність і затребуваність та все частіше стає об'єктом дослідження різних лінгвістичних напрямів (психолінгвістики, когнітивної лінгвістики, дискурсології, соціолінгвістики тощо). Військова субкультура є сприятливим середовищем для гумору, який «залежить і від біологічної еволюції психіки, і від логіки культури, аж до логіки зміни парадигмальних наукових понять» [Домбровская, 2014]. І якщо здатність суб'єкта виявляти, фіксувати й осмислювати комічне й емоційно на нього реагувати пов'язана з наявністю певного рівня абстрактно-логічного мислення, то необхідність продукування жартів обумовлена специфічними аспектами [Грабарчук, Рибачук, 2018, с. 73]. Жарти на війні досить своєрідні і часто бувають незрозумілими для тих, хто не брав участі в бойових діях. Чи не найпоширенішим є чорний гумор, тому що бійці часто жартують на тему смерті. Цей факт підтверджує висновки, які зроблені рядом учених, що однією з причин появи та існування чорного гумору є психологічний захист від страху, в нашому випадку – страху смерті: «новини про масове вбивство, трагічну смерть або хворобу знайомої людини створюють кризу в людській психіці. Сама думка про можливість втрати життя загрожує відчуттю людського комфорту» [Губанов, Рокотянская, 2018, с. 334]. Слід зазначити, що підхід до проблеми взаємозв'язку чорного гумору з психологічним захистом має бути диференційованим, тому що існування кількох різновидів чорного гумору з точки зору його тематичної спрямованості не дозволяє говорити про нього тільки як про захисний механізм або копинг-стратегію. У цьому аспекті необхідно розрізняти тематичні домінанти. Тільки найбільш значуща тема смерті і всього того, що з нею пов'язано, дає можливість розглядати чорний гумор як специфічний механізм психологічного захисту. Актуальність підходу до дослідження відображення психологічних станів і переживань людини в мовленні обумовлена зростаючим інтересом до вивчення емоційної сфери свідомості і її впливу на процеси мовної діяльності.

Дослідження чорного гумору в рамках військової субкультури ґрунтується на транзактній теорії стресу і копингу, яка була розроблена Річардом Лазарусом. Центральними в підході Р. Лазаруса є два основних конструкти – когнітивна оцінка і копинг. При зіткненні зі стресовою подією у суб'єкта активізуються процеси когнітивної оцінки, переоцінки, копингу і переробки емоційної інформації [Lazarus, 1993, с. 143]. При цьому копинг розуміється як динамічний процес і розглядається як когнітивні і поведінкові зусилля особистості, спрямовані на зниження впливу стресу [Lazarus, 1993, с. 142]. У своїй теорії R. Lazarus підкреслює специфічність копингу в кожній конкретній ситуації, в якій багато що залежить від когнітивної інтерпретації стресора [Lazarus, 1993, с. 142]. При цьому провідний у структурі особистості психологічний захист буде впливати як на когнітивну оцінку стресової події, так і на формування відповідних стратегій щодо подолання наслідків психотравмуючої події, він ніби «задає коридор» для формування подальших копинг-стратегій [Исаева, 2009, с. 39]. Такий підхід дозволяє об'єднати захисні механізми і копинг-механізми в цілісну систему адаптивних реакцій особистості, що «видається цілком природним і доцільним, оскільки механізми пристосування особистості до стресових та інших життєвих ситуацій надзвичайно різноманітні – від активних гнучких і конструктивних копинг-стратегій до пасивних, ригід-

них і дезадаптивних механізмів психологічного захисту» [Исаева, 2009, с. 41]. Розглядаючи гумор в аспекті адаптивних реакцій особистості, для цієї статті актуальним є визначення гумору, запропоноване Владиславом Хлопцьким і Доротою Бжозовською, в якому гумор трактується як конструкт, що залежить від соціокультурного контексту і має власну структуру і функціональні особливості [Chloricki, Brzozowska, 2017]. Гумор є багатограним феноменом, дослідження якого необхідно проводити на базі комплексного міждисциплінарного підходу. Максимально широке визначення предметної сфери вивчення гумору дозволило об'єднати дослідницькі інтереси лінгвістів, психологів, соціологів. Для підготовки цієї статті значущими стали наукові праці в царині психології, в яких було доведено, що чорний гумор виконує позитивну функцію психологічного захисту, та охарактеризовано чорний гумор як копінг-стратегію [Ellis, 2003; James, 2014; Lehman, Burke, 2001; McGraw, Warren, 2014; Willinger, Hergovich, 2017], а також наукові доробки, що розкривають лінгвістичні аспекти феномена чорного гумору, а саме: дослідження Г. Берестнева, С. Васильєва, А. Камалової [Берестнев, Васильев, Камалова, 2018], в якому доведено, що чорний гумор орієнтований на думку про смерть, він належить до мовної гри з «іншою дійсністю», яка трансцендентна традиційним уявленням про світ, але метонімічно пов'язана з його мовними описами; М. Євстаф'євої [Євстаф'єва, 2017], яка обґрунтувала гіпотезу, що концептуальна сфера чорного гумору орієнтована на основні шість тем: смерть і все, що з нею асоціативно пов'язано, руйнування фізіологічної цілісності людини, страх перед небезпекою, загроза близьким, соціальні катастрофи, «некрофільство»). Незважаючи на велику кількість праць, присвячених дослідженню різних аспектів гумору, у цьому дослідженні вперше, ґрунтуючись на емпіричному матеріалі, було розкрито психологічні підстави звернення до чорного гумору у військовому середовищі. Наукова цінність дослідження полягає в подальшому розвитку теорії, що розглядає гумор як один з проявів механізмів психологічного захисту і копінг-ресурсів.

Мета статті – розглянути військовий чорний гумор як форму адаптаційних процесів і реагування індивіда на страх смерті в системі механізмів психологічного захисту і копінг-ресурсів.

Дослідження проводилося в українському секторі соціальної мережі Facebook. Матеріалом дослідження послужили патерни чорного гумору, які акцентують тему смерті і всього того, що з нею пов'язано, та розміщені на сторінках групи «Military service – Військова служба». Політика адміністраторів цієї групи спрямована на обмеження прийому учасників, які не мають стосунку до Збройних сил України. Це дає підстави стверджувати, що патерни чорного гумору продукувались українськими військовослужбовцями. Для ефективного наукового опису і тлумачення чорного гумору вважаємо виправданим використання таких психолінгвістичних методів дослідження, як дискурс-аналіз, метод контекстуального та інтуїтивно-логічного інтерпретаційного аналізу.

Існують різні підходи, за допомогою яких намагаються пояснити віддання переваги тим чи іншим формам гумору в комунікації. З точки зору психології, на думку ряду вчених (М. Євстаф'єва, К. Lehman, L. Burke, R. Martin, J. Sultan, D. Czech та ін.), схильність до чорного гумору пов'язана з такими емоційними станами, як розгубленість перед небезпекою; тривога, що корелюється з невизначеністю майбутнього; безпорадність, тобто такими, в яких базовою емоцією є страх [Lehman, Burke, 2001; Євстаф'єва, 2017]. Найпоширенішими активаторами страху можуть бути когнітивні процеси. Страх може бути результатом когнітивної оцінки ситуації як небезпечної [Стефаненко, 2014, с. 29]. З іншого боку, люди з хорошим почуттям гумору здатні до швидких когнітивно-перцептивних змін точки зору [Хазова, 2012, с. 178], вони схильні долати стрес, використовуючи чорний гумор як інструмент для активізації різноманітних копінг-стратегій як «механізмів подолання стресу» і психологічного захисту як «механізму компенсації стресу» [Куфтяк, 2017, с. 6], які мають характеристики наближення до стресорів. З позиції когнітивного підходу чорний гумор є однією з форм ціннісної рефлексії, для якої характерне зміщення модально-оцінної спрямованості через несумісність і перебільшення, що значною мірою притаманне всім гумористичним текстам. Освоєння реальності у формі чорного гумору специфічне, це – переломлення ситуації через призму об'єктивних уявлень про ідеал і дійсність [Мусийчук, 2013, с. 56]. Таким чином, когнітивний підхід до розуміння чорного гумору в психології дозволяє розглядати

Його як сприятливу можливість гри з подіями, які сприймаються як травмуючі [Willinger, Hergovich, 2017, с. 163]. На мовному рівні реалізація захисних механізмів і копінг-стратегій здійснюється завдяки неоднозначності (полісемії, омонімії). Так, М. Кулинич зазначає, що «семантична розмитість висловлювання і тексту, базована на омонімії та полісемії, призводить до появи розпливчастих множин смислів. Гумористичний акт має в основі принцип додатковості та інверсивного відображення реальної ситуації в нереальну» [Кулинич, 2004]. При цьому мовними засобами вираження гумору є: 1) на рівні слова – зміна морфології, реанімація внутрішньої форми слова, порушення сполучуваності елементів похідного і складного слова, утворення вторинних гумористичних номінацій паралельно існуючим у мові нейтральним термінологічним номінаціям; 2) на рівні речення – використання стилістичних прийомів, що сприяють досягненню ефекту обманутого очікування (оновлення або руйнування фразеологізмів, паралелізм, хіазма, антитеза); 3) на рівні тексту – вживання структурних реверсій, в основі яких лежать омонімія і полісемія [Кулинич, 2004]. Однією з тематичних домінант чорного гумору є загроза життю і страх перед нею. На думку Д. Беляєвої, «власне, страх смерті і є головний наш страх, всі інші – проекції цього базового почуття, основного інстинкту» [Беляєва, 2012, с. 27]. Г. Берестньов, ґрунтуючись на твердженні, що певні аспекти осмислення смерті суб'єктом можна відтворити на основі даних, поданих у трьох семіотичних кодах: мові, символічних образах і ритуалах, розглядає чорний гумор як «один з вербальних ритуалів, який дозволяє впоратися зі страхом смерті» [Берестнев, 2019, с. 154]. У своїй праці «Семіотика страху: смерть, гра, чорний гумор» вчений стверджує, що основою чорного гумору є ігровий компонент, і будь-який чорний гумор насправді є особливим ритуальним актом, який людина здійснює в рамках образного, кінетичного або вербального кодів. У ритуальному просторі людина на ігровій основі торкається знакових «подоб» смерті. Граючи з її штучними моделями – зображеннями смертельних ситуацій або їх вербальними описами, – людина вважає, що перемагає смерть. Звичайна радість гри перетворюється в радість перемоги над фатальною силою. Таким чином, «перемога здобувається не сміхом, як можна було б припустити із самої природи всякого гумору, в тому числі і чорного, а саме грою» [Берестнев, 2019, с. 154]. Таким чином, вважаємо цілком обґрунтованим у цій статті розглядати чорний гумор як гру зі смертю, хворобою, стражданнями тощо. Але таку, яка спрямована на кінцеву перемогу: «Ігрова реальність смерті і страждань – це завжди «реальність не по-справжньому». Тому в грі чорного гумору ніколи немає тих, хто програв. Той, хто сприймає похмурий жарт, вже внутрішньо переміг усе те, що в реальному житті лякає і змушує здригатися» [Берестнев, 2017, с. 376]. Сам по собі страх смерті належить до числа умов людського існування. У рамки психологічної норми вміщується такий обсяг страху, який не руйнує, не паралізує діяльність. При перевищенні норми, щоб захистити свою психіку від руйнівної дії травматичної ситуації, суб'єкт часто прагне відновити функціональний стан організму і знизити емоційне напруження. Розглядаючи цей ракурс як прагматичний аспект гумору, можна стверджувати, що створення ігрової реальності смерті в чорному гуморі залежить, перш за все, від тих механізмів психологічного захисту і копінг-стратегій як найважливіших форм адаптаційних процесів і реагування індивіда на стресову ситуацію страху смерті, які є найбільш відповідними для психіки того чи іншого суб'єкта. Відповідно до теорії управління страхом смерті суб'єкт використовує певні механізми психологічного захисту і копінг-стратегії залежно від того, чи усвідомлюється їм неминучість смерті. Якщо усвідомлюється, то інтенсифікується найбільшій захист, тобто «використовуються раціональні захисні механізми; людина намагається відволіктися від думок, пов'язаних зі смертю; використовує пізнавальні перекручування; відсуває роздуми про смерть у віддалене майбутнє; заперечує свою вразливість перед тим, що може загрожувати життю» [Арефулін, 2008, с. 122–123]. При неусвідомленні неминучості смерті діє тактика віддаленого захисту: пошуки самоповаги; віра у «світовий культурний погляд» (що досягається шляхом усвідомлення себе частиною цивілізації, виправдання сенсу свого існування за допомогою дотримання загальнолюдських норм і цінностей) [Арефулін, 2008, с. 122–123].

Аналіз патернів чорного гумору, які акцентують тему смерті і всього того, що з нею пов'язано, та розміщені на сторінках групи «Military service – Військова служба», дозволили окреслити таку систему механізмів психологічного захисту і копінг-стратегій, які є притаманними для українських військовослужбовців:

1. Витіснення (рис. 1). Такий механізм являє собою процес, у результаті якого неприйнятні для індивіда думки «викреслюються» із свідомості і переводяться у сферу несвідомого, продовжуючи, однак, впливати на поведінку індивіда. Саме з механізмом витіснення пов'язані патерни чорного гумору, в яких на перший план виводиться семантичне значення «любов»: *Одного разу ти питаєш мене, що я люблю більше – тебе чи ставити розтяжки? І я відповім: «Розтяжки». І ти підеш..., але недалеко; А спонсор цього дня – сапер-джентльмен. Сапер-джентльмен – дами вперед.* Любов викликає в людях настільки сильні емоції, що вони здатні зменшити страх смерті. Тема кохання під час перебування в стресовій бойовій ситуації стає тією опорою, яка підтримує в складні моменти, допомагає здолати будь-які труднощі. Крім того, оскільки в зоні проведення бойових операцій звернення до Бога багаторазово збільшується, православне розуміння духовності і любові як християнської чесноти дозволяє звести поняття любові і смерті в одне ціле, якоюсь мірою зблизити їх, і тим самим відсунути семантичне значення «смерть» на периферію: «У любові немає смерті... Любов – це єдиний шлях до безсмертя... Любов руйнує будь-які часові та просторові перешкоди, для неї немає обмеження часу, немає минулого і майбутнього, є тільки безумовна нескінченність, немає обмежень простору, вона проходить крізь всесвіт...» [Митрополит Антоній, 2018]. Таким чином, у патернах чорного гумору спостерігається ототожнення двох елементів (любов і смерть), і при цьому елемент, який викликає у людини більш сильні емоції (любов), виключає інший (смерть).

2. Заперечення. Дія цього механізму в чорному гуморі проявляється в декількох ракурсах. Одним з них є тимчасова спрямованість на майбутнє (*Миємо руки. Чистимо кулемети*), що свідчить про відхилення суб'єктом існуючої можливості смертельного кінця. У прикладі «Веди здоровий спосіб життя – починай ранок із зарядки» породження гумористичного ефекту ґрунтується на грі смислів омонімів: «зарядка» – ранкова гімнастика і «зарядка» – оснащення магазина автомата патронами. При використанні другого омоніма, наведена фраза набуває такого імпліцитного змісту: «При своєчасній перезарядці автомата підвищуються шанси залишитися в живих». Інший ракурс механізму «Заперечення» спрямований на нівелювання небезпеки, а в подальшому й ідеї смерті. Так, у прикладі: *Сьогодні в нашому АТБ акція на цитрусові!!! По УБД сніжка 70%. Акція діє до кінця «перемир'я», нейтралізація лексичного значення «смерть» здійснюється шляхом узвичаєння слова «ручна граната». Оскільки граната має форму лимона, і тому традиційно називається «лимонкою», актуалізація семантичного значення «фрукт» сприяє реалізації цієї мети.*

3. Десенсибілізація. Дія цього механізму спрямована на зменшення чутливості до ідеї смерті шляхом її багаторазового відтворення. Суб'єкт знову і знову повертається до думок про смерть, і з кожним разом відчуває свій страх у зменшеному масштабі. Таким чином, страх, нарочито пережитий у думках, втрачає частину своєї руйнівної сили, а «методика парадоксальної інтенції демонструє, що найкращим способом подолання страху є рух йому назустріч» [Арефулін, 2008, с. 123]. Це допомагає суб'єкту вміло керувати об'єктом страху: *«Не тяжело ли стрелять в людей?» – «Поверьте, тяжело: они постоянно прячутся, отстреливаются, пытаются притвориться мертвыми!»; гранату нужно кидать так, чтобы кроме Вас еще кого-нибудь убило; у випадку неправильного поводження з гранатою вислів «идиота кусок» набуває буквального значення.* У наведених патернах зменшення чутливості до ідеї смерті досягається шляхом тісної взаємодії з об'єктом фобії. Позбавлення від паралізуючого почуття стає результатом процесу примусового контролю над страхом смерті з боку людини, яка прагне якомога довше в думках стикатися із ситуацією, яка лякає, і переконати себе, що вона безпечна.

4. Позитивна переоцінка. Дія цього механізму спрямована на формування позитивного ціннісного ставлення до ситуації, коли життя і смерть розглядаються не як про-

тилежні поняття, а як різні сторони одного і того ж процесу: *«Вы не поверите, но мне очень нравится работать с людьми»*. – *«Да ну, и кто же Вы по профессии?»* – *«Снайпер»*; *«Чому я став снайпером? Та просто не люблю бігати. У наведених прикладах зусилля на створення позитивного ефекту сфокусовані на самій особистості, її потребах. Сама смерть ніби відходить на другий план, що дозволяє зменшити її значення.*

5. Десакралізація. Дія цього механізму в чорному гуморі ґрунтується винятково на «узвичаєнні» смерті. Сприйняття смерті як явища, що обслуговує буденність повсякденних подій, відображено в таких патернах: *Продаємо роутер, гарантія якості, дальність покриття до 50 метрів* (візуальний компонент – МОН 50, протипіхотна міна направленої дії, яка зовнішнім виглядом нагадує роутер); *Маслюки* (візуальний компонент – патрони, закладені на зберігання в банку і, ймовірно, покриті мастилом від корозії); *«Хлопці, підкажіть, що це таке?»* – *«Це – робот-пилосос. Якщо витягнути чеку, то він очистить все в радіусі 15 метрів»* (візуальний компонент – протитанкова міна ТМ62). В інших прикладах, десакралізація смерті відбувається завдяки створенню смислової несумісності понять «жінка» і «зброя»: *«Я – смерть из темноты, я – пуля в сердце, я – терпеливый убийца...»*. – *«Женщина, Вы прицел не открыли, сейчас глаз выбьет...»*. Звернення до образу жінки з метою десакралізації смерті не випадково, оскільки смерть у різних міфах і легендах має вигляд жінки. Такі жарти створюють простір, в якому відсутня опозиція «сакральне – профанне», ставлення до смерті має характер, що нейтралізує її сакральні смисли. У таких жартах смерть, втративши свій священний характер, стає чимось «нешкідливим». Таким чином, така вихолощена смерть перестає наводити страх.

6. Регресія. Передбачає повернення до більш незрілих онтогенетичних патернів поведінки. Характерною особливістю жартів, в основі яких лежить регресія як механізм психологічного захисту, є установка на інфантилізм: *Мама, я поел и в шапке. И с чужими больше не играю. Закопал их в песочнице; «Я сильнее, чем ты!»* – *«Ты толстый и медленный, и нас намного больше»*. – *«Ахахаа!!! Школьные разборки устроили»*. – *«Геннадий Петрович, что там происходит?»* – *«Игорь Олегович, ни черта не вижу без оптики»* (візуальний компонент – уявна розмова між патронами різного калібру). У наведених патернах пустотливість як розпізнавальна ознака стилю досягається завдяки як функціонально-стилістично забарвленому контексту, так і емоційно-експресивному забарвленню слів. Письмовий текст завжди прагматичний, тому стилістичне забарвлення орієнтоване на виконання заздалегідь окресленої комунікативної мети – навіть сприйняття смерті, яке є характерним для дитячого періоду життя, коли смерть здається далекою і нереальною.

7. Заміщення. Оскільки власна смерть уявляється людині в повній абстрактній невідомості, то під впливом психологічного захисту «заміщення» страх перед смертю трансформується в низку окремих страхів. Перетворення цієї невідомості в страх перед чимось конкретним – неважливо перед чим (муками, самотністю, втратою коханої людини тощо) – допомагає позбутися страху смерті. Такий патерн чорного гумору – *«Якщо тобі страшно, що не вистачить марлевих пов'язок, чи ти впав у паніку – ПІДПИСУЙ КОНТРАКТ в ЗСУ і отримай безкоштовно костюм ОЗК і добовий сухпай. Р. С. Не панікуй, все буде добре!»* – доводить, що страх перед смертю може підмінятися страхом перед COVID-19. У прикладі *«Продается слегка б/у парашют. Ни разу не раскрывался. Немного испачкан можна простежити, як страх висоти домінує над страхом смерті.*

Аналіз патернів чорного гумору, які акцентують тему смерті і всього того, що з нею пов'язано, дозволив окреслити таку систему механізмів психологічного захисту і копінг-стратегій, які є притаманними для українських військовослужбовців: витіснення, заперечення, десенсибілізація, позитивна переоцінка, десакралізація, регресія, заміщення. Отже, будучи природною людською емоцією, страх смерті під час бойових дій активізує механізми психологічного захисту і копінг-ресурси, що знаходить своє відображення в чорному гуморі військових. Дослідивши відображення перебігу цих психологічних процесів у чорному гуморі, дійшли висновку, що чорний гумор військових є результатом фруструючих життєвих переживань і спрямований на зняття у людей чутливості до страху смерті й оптимізацію їх психофізіологічного стану. Це досягається шляхом зміни модально-оцінної спрямованості й емоційного відсторонення.

Список використаної літератури

- Арефулин Р.М. Отношение к смерти и защитные механизмы личности. *Известия Самарского научного центра Российской академии наук. Педагогика и психология. Филология и искусствоведение*. 2008. № 1. С. 118–123.
- Беляева Д. Феномен черного юмора. *Психологическая газета П НОВОСТИ*. 2012. № 23. С. 26–29.
- Берестнев Г.И. Принцип игры в черном юморе. *Критика и семиотика*. 2017. № 1. С. 354–378.
- Берестнев Г.И. Семиотика страха: смерть, игра, черный юмор. *Человек*. 2019. № 1. С. 154–172.
- Берестнев Г.И., Васильев С.Л., Камалова А.А. О когнитивных основаниях черного юмора. *Вопросы когнитивной лингвистики*. 2018. № 3. С. 41–49.
- Грабарчук О.Н., Рибачук Р.В. Юмор в пространстве современной украинской культуры. *Гуманитарний часопис*. 2018. № 2. С. 72–79.
- Губанов Н.Н., Рокотянская Л.О., Губанов Н.И. Черный юмор: превращение трагедии в идею. *Гуманитарий: актуальные проблемы гуманитарной науки и образования*. 2018. № 3. С. 328–340. DOI: 10.15507/2078-9823.043.018.201803.328-340.
- Домбровская И.С. Юмор в контексте развития. Montreal, Издат-во Accent Graphics Communications, 2014. 280 с.
- Евстафьева М.А. Тематическое поле черного юмора. *Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. Серия: Филология, педагогика, психология*. 2017. № 4. С. 24–31.
- Исаева Е.Р. Копинг-поведение и психологическая защита личности в условиях здоровья и болезни. СПб.: Издательство СПбГМУ, 2009. 136 с.
- Кулинич М.А. Лингвокультурология юмора (на материале английского языка). 2-е изд., испр. и доп. Самара: изд-во СГПУ, 2004. 263 с.
- Куфтяк Е.В. Адаптивные механизмы личности: современный взгляд на проблему. *Защитная система личности и стресс / под ред. Е.В. Куфтяк*. М.: Мир науки, 2017. С. 6–17.
- Митрополит Антоний (Паканич). Смерть и любовь: рецепт бессмертия. 2018. URL: <https://pravlife.org/ru/content/smert-i-lyubov-recept-bessmertiya> (Останнє звернення 19.03.2021).
- Мусийчук М.В. Профилактика суицидального поведения на основе изменения модально-оценочной направленности средствами черного юмора. *Тюменский медицинский журнал*. 2013. № 3. С. 55–56.
- Стефаненко Е.А. Психологические особенности гелотофобии (страха насмешки) при шизофрении и аффективных расстройствах: автореф. дисс. канд. псих. наук. 2014. М., 22 с.
- Хазова С.А. Юмор как ресурс совладающего поведения. *Сибирский педагогический журнал*. 2012. № 3. С. 177–182.
- Chlopicki W., Brzozowska D. Humorous Discourse. Berlin: Walter de Gruyter, 2017. 223 p.
- Ellis B. Making a Big Apple crumble: The Role of Humor in Constructing a Global Response to Disaster. *Of Corpse: Death and Humor in Folklore and Popular Culture / Ed. by P. Narvaez*. Logan. Utah: Utah State University Press, 2003. P. 35–81.
- James A.B. Humour as resistance: Disaster humour in post-9/11 United States. *European Journal of Humour Research*. 2014. Issue 2–3. P. 28–41.
- Lazarus S. Coping Theory and Research: Past, Present, and Future. *Psychosomatic Medicine*. 1993. Issue 55. P. 234–247.
- Lehman K.M., Burke K.L., Martin R., Sultan J., Czech D.R. A reformulation of the moderating effects of productive humor. *Humor: International Journal of Humor Research*. 2001. Issue 14 (2). P. 131–161.
- McGraw A.P., Warren C., Williams L.E. The Rise and Fall of Humor: Psychological Distance Modulates Humorous Responses to Tragedy. *Social Psychological and Personality Science*. 2014. Issue 5. P. 566–572.
- Willinger U., Hergovich A., Schmoeger M. et al. Cognitive and emotional demands of black humour processing: the role of intelligence, aggressiveness and mood. *Cognitive Processing*. 2017. Issue 18. P. 159–167. DOI:10.1007/s10339-016-0789-y.